

Lieta C-341/19

**Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu kopsavilkums saskaņā ar Tiesas
Reglamenta 98. panta 1. punktu**

Datums, kurā lūgums reģistrēts Tiesā:

2019. gada 30. aprīlis

Iesniedzējtiesa:

Bundesarbeitsgericht (Vācija)

Datums, kurā pieņemts iesniedzējtiesas nolēmums:

2019. gada 30. janvāris

Atbildētāja, apelācijas un revīzijas sūdzības iesniedzēja:

MH Müller Handels GmbH

Prasītāja, atbildētāja apelācijas un revīzijas tiesvedībā:

MJ

Pamatlietas priekšmets

Vienlīdzīga attieksme pret nodarbinātību un profesiju, ticības brīvība saistībā ar galvas lakata nēsāšanu darba vietā

Lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu priekšmets un juridiskais pamats

Savienības tiesību interpretācija, LESD 267. pants

Prejudiciālie jautājumi

1. Vai privāta uzņēmuma iekšējā kārtībā noteikumos paredzēta netieša atšķirīga attieksme reliģijas dēļ Direktīvas 2000/78/EK 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta nozīmē, var būt piemērota tikai tad, ja saskaņā ar šiem noteikumiem ir aizliegta jebkādu redzamu simbolu nēsāšana un ne tāpēc, ka tiek aizliegta tikai uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku, politisku un citu uzskatu pārliecību atspoguļojošu zīmju nēsāšana?

2. Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir noliedzoša:

- a) Vai Direktīvas 2000/78/EK 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts ir jāinterpretē tādējādi, ka tiesības, kas izriet no Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 10. panta un ECK 9. panta, var tikt ņemtas vērā, lai pārbaudītu, vai privāta uzņēmuma iekšējā kārtībā paredzēta netieša atšķirīga attieksme reliģijas dēļ, kas aizliedz uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku, politisku un citu uzskatu pārliecību atspoguļojošu zīmju nēsāšanu, ir piemērota?
- b) Vai Direktīvas 2000/78/EK 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts ir jāinterpretē tādējādi, ka valsts konstitucionālo tiesību normas, kas aizsargā ticības brīvību, kā labvēlīgāki noteikumi Direktīvas 2000/78/EK 8. panta 1. punkta izpratnē var tikt ņemti vērā, lai pārbaudītu, vai privāta uzņēmuma iekšējā kārtībā paredzēta netieša atšķirīga attieksme reliģijas dēļ, kas aizliedz uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku, politisku un citu uzskatu pārliecību atspoguļojošu zīmju nēsāšanu, ir piemērota?

3. Ja atbilde uz 2. a) un 2. b) jautājumiem ir noliedzoša:

Vai primāro Savienības tiesību dēļ ir jāatturas no valsts konstitucionālo tiesību normu, kas aizsargā ticības brīvību, piemērošanas, vērtējot saskaņā ar privāta uzņēmuma iekšējo kārtību izdotu rīkojumu, kas aizliedz uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku, politisku un citu uzskatu pārliecību atspoguļojošu zīmju nēsāšanu, pat ja primārās Savienības tiesības, kā, piemēram, Hartas 16. pants, atzīst atsevišķus valsts tiesību aktus un praksi?

Atbilstošās Savienības tiesību normas

Eiropas Savienības Pamattiesību harta (turpmāk tekstā – Harta), konkrēti, tās 10. un 16. pants

Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, it īpaši 2. un 8. pants

Atbilstošās valsts tiesību normas

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikums] (turpmāk tekstā – “GG”), konkrēti – 4. un 12. pants

Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civilkodekss] (turpmāk tekstā – “BGB”), konkrēti 134. pants

Gewerbeordnung [Amatnieku, komerciālo un industriālo profesiju kodekss] (turpmāk tekstā – “GewO”), konkrēti 106. pants

Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz [Vispārējais likums par vienlīdzīgu attieksmi] (turpmāk tekstā – “AGG”), konkrēti – 1., 3. un 7. punkts

Īss faktu un tiesvedības izklāsts

- 1 Pušu starpā ir strīds par to, vai likumīga ir prasība nenēsāt islāmisko galvas lakatu darba vietā.
- 2 Atbildētāja ir saskaņā ar Vācijas tiesībām reģistrēta sabiedrība, kura Vācijā darbojas kā kosmētikas un saimniecības preču veikalu tīkls. Prasītāja ir praktizējoša islamticīgā. Viņa kopš 2002. gada ir bijusi nodarbināta pie atbildētājas kā pārdošanas konsultante un kasiere.
- 3 Kopš atgriešanās no bērna kopšanas atvaļinājuma 2014. gadā viņa nēsā galvas lakatu, ko pirms tam nedarīja. Viņa neievēroja atbildētāja lūgumu noņemt galvas lakatu darba vietā. Tā rezultātā viņu sākotnēji vairs vispār nenodarbināja, bet vēlāk uzticēja citus darba pienākumus, kuru izpildei viņai nevajadzēja noņemt galvas lakatu. Tomēr 2016. gada 21. jūnijā viņai tika lūgts noņemt galvas lakatu. Pēc tam, kad viņa atteicās, viņa tika nosūtīta mājās. 2016. gada jūlijā viņa saņēma rīkojumu ierasties darba vietā bez uzkrītošām, iespaidīgām atšķirības zīmēm, kas norāda uz konkrētu reliģisku, politisku un citu uzskatu paušanu (turpmāk – “apstrīdētais rīkojums”).
- 4 Šai sakarā prasītāja cēla prasību, lai atzītu apstrīdēto rīkojumu par spēkā neesošu. Papildus viņa prasa kompensāciju.
- 5 Pirmajā un otrajā instancē prasība tika apmierināta. Ar revīzijas sūdzību atbildētāja turpina uzturēt savu prasījumu noraidīt celto prasību.

Pamata lietas dalībnieku galvenie argumenti

- 6 Prasītāja uzskata, ka apstrīdētais rīkojums nav spēkā, jo tas aizskar viņas konstitucionāli aizsargātās tiesības uz ticības brīvību. Viņa nēsā galvas lakatu tikai tāpēc, lai ievērotu reliģisku prasību, kuru viņa uzskata par obligāti saistošu. Tas ietilpst ticības brīvībā.
- 7 Atbildētājas vēlmei īstenot neitralitātes politiku, kas balstīta uz darījumdarbības brīvību, nav absolūta prioritāte attiecībā pret ticības brīvību. Gluži otrādi, būtu jāveic samērīguma pārbaude.
- 8 Tiesas judikatūra nav pret šādu nostāju. Proti, Savienības tiesību aktos ir ietvertas tikai minimālās prasības, tāpēc atšķirīga attieksme, kas ir atļauta saskaņā ar Savienības tiesību aktiem, nevar būt pieļaujama saskaņā ar valsts tiesību aktiem, kā tas būtu šajā gadījumā.
- 9 Atbildētāja uzskata, ka rīkojums ir likumīgs. Atbildētājas uzņēmumos ir vienmēr bijusi noteikta gērbšanās kārtība, saskaņā ar kuru tostarp ir noteikts ierobežojums

darba vietā nēsāt jebkāda veida galvassegas. Kopš 2016. gada jūlija uz visām tirdzniecības vietām ir attiecināta prasība, kas aizliedz uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku, politisku un citu uzskatu apliecināšu zīmju nēsāšanu darba vietā. Atbildētājas mērķis esot saglabāt uzņēmumā neitralitāti. Tostarp būtu jāļauj izvairīties no konfliktiem starp darbiniekiem. Šādas problēmas dažādu reliģiju un kultūras atšķirību dēļ jau esot notikušas trīs gadījumos. Taču tie nebija saistīti ar galvas lakata vai citas reliģiskas atšķirības zīmes nēsāšanu.

- 10 Atbildētājas nostāja tika balstīta uz 2017. gada 14. marta spriedumu lietā *G4S Secure Solutions* (C-157/15, EU:C:2017:203), ar kuru Tiesa Hartas 16. pantā aizsargātajai darījumdarbības brīvībai piešķīra lielāku nozīmi nekā ticības brīvībai. Reliģisku izpausmju aizlieguma iedarbības nolūkiem nav nepieciešams pierādīt, ka ir radīti ekonomiski zaudējumi un klienti ir izpalikuši. Atšķirīgs rezultāts nevarētu rasties arī, piemērojot valsts pamattiesības.

Īss lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu atspoguļojums

- 11 Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir nepieciešams, jo strīda iznākums ir atkarīgs no Savienības tiesību jautājumiem, kurus Tiesa vēl nav galīgi skaidrojusi.

Par attiecīgajiem valsts tiesību aktiem

- 12 Valsts tiesību līmenī apstrīdētais rīkojums ir balstīts uz *GewO* 106. panta pirmo teikumu, saskaņā ar kuru darba devējs var “stiprāk precizēt darba saturu, vietu un laiku atbilstoši saprātīgai rīcības brīvībai”. Šīs tiesības dot rīkojumus nav neierobežotas. Pirmkārt, kā tas tieši izriet no formulējuma, rīkojumam ir jāatbilst “saprātīgai rīcības brīvībai”. Otrkārt, saskaņā ar iesniedzējtiesas judikatūru tas nedrīkst būt pretrunā likumā noteiktajam aizliegumam. Šajā gadījumā tāds aizliegums varētu būt noteikts *AGG* 7. pantā kopsakarā ar 1. pantu, saskaņā ar kuru darbinieku tiesības nevar tikt ierobežotas, tostarp, viņu reliģiskās pārliecības dēļ. Saskaņā ar *AGG* 3. panta 1. punktu aizliegta ir arī netiešā diskriminācija, par kuru var būt runa tad, kad ar acīmredzami neitrālu tiesību normu personas, tostarp, viņu reliģiskās pārliecības dēļ, tiek radīta īpaši nelabvēlīga situācija, salīdzinot ar citām personām, ja vien šāda norma nav objektīvi attaisnojama ar tiesisku mērķi un ja vien tas nav samērīgs un vajadzīgs šāda mērķa sasniegšanas līdzeklis.
- 13 Ja apstrīdētais rīkojums būtu pretrunā *AGG* 7. pantam, tā nebūtu spēkā atbilstoši *BGB* 134. pantam, saskaņā ar kuru tiesisks darījums, kurā nav ievērots tiesību aktos noteikts aizliegums, nav spēkā.
- 14 Pārbaudot iepriekš minētos valsts tiesību aktus, ir jāņem vērā arī *GG* nostiprinātās pamattiesības. It īpaši ir jāpārbauda, vai apstrīdētais rīkojums un tā pamatā esošais vispārīgais noteikums, uz kuru atsaucas atbildētāja, ir nepieņemams ar *GG* 4. panta 1. un 2. punktu aizsargātās ticības brīvības ierobežojums.
- 15 Saskaņā ar *Bundesverfassungsgericht* [Federālās konstitucionālās tiesas] iedibināto judikatūru pamattiesību aizsardzība netieši ietekmē arī tiesiskās

attiecības starp privātpersonām. Interpretējot tiesību normas, tiesām ir jāņem vērā pamattiesības kā konstitucionālo vērtību orientieri, jo īpaši, interpretējot civiltiesiskas ģenerālklausulas un nenoteiktus juridiskus jēdzienus. Šādi rīkojoties, jebkuras savstarpēji konfliktējošu pamattiesību pozīcijas ir jāuztver mijiedarbībā un jāizlīdzsvaro atkarībā no konkrētās lietas apstākļiem.

- 16 No Federālās konstitucionālās tiesas judikatūras izriet arī tas, ka islāmiskā galvas lakata nēsāšana ietilpst ticības brīvības aizsardzības jomā GG 4. panta 1. un 2. punkta izpratnē. Šīs pamattiesības attiecas kā uz iekšējo brīvību ticēt vai neticēt, tā arī uz ārējo brīvību ticību izpaust un izplatīt. Tās ietver indivīda tiesības saskaņot visu savu uzvedību ar ticības mācību un rīkoties saskaņā ar šo pārliecību. Musulmaņu sievietes, kuras nēsā šai ticībai raksturīgo galvas lakatu, var pajauties uz šo aizsardzību arī pildot savus profesionālos pienākumus. Fakts, ka islāmā ir pārstāvēti dažādi uzskati par tā dēvēto galvassegas nēsāšanas prasību, nav būtiski.
- 17 Tomēr ticības brīvība var tikt ierobežota savstarpēji konfliktējošu pamattiesību gadījumā. Konkrētajā gadījumā ir jāņem vērā darba devēja darījumdarbības brīvība, ko aizsargā GG 12. panta 1. punkts. Saskaņā gan ar Federālās Konstitucionālās tiesas, gan iesniedzējtiesas atbilstošo judikatūru pamattiesību kolīzijas gadījumā, tās ir jāierobežo tā, lai to iedarbība saglabātos iespējami efektīva attiecībā uz visām iesaistītajām pusēm. Tomēr šajā sakarā iesniedzējtiesa izvirza darba devējam prasību norādīt uz reālu risku, ka turpmāka attiecīgās darbinieces, kura nēsā islāmisko galvas lakatu, nodarbināšana uzņēmumam radītu faktiskus funkcionālus traucējumus vai ekonomiskus zaudējumus. Ar pieņēmumiem un bažām vien nepietiek.

Par piemērojamajiem Savienības tiesību aktu un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas noteikumiem

- 18 Tikai GewO un AGG attiecīgo normu interpretācija, kā mērauklu izvēloties valsts pamattiesības, būtu pārāk šaura. It īpaši jāņem vērā, ka AGG normas kalpo Direktīvas 2000/78 transponēšanai Vācijas tiesībās. Tātad, lai saprastu jēdzienu “netieša diskriminācija” AGG 3. panta 2. punkta izpratnē, ir jāinterpretē Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkts. Turklāt Hartas piemērošana ir iespējama, jo ar AGG tiek īstenotas Savienības tiesības (skat. Hartas 51. panta 1. punkta pirmo teikumu). Šeit nozīmīgas ir gan normas par ticības brīvību, ko aizsargā Hartas 10. pants, gan tās 16. pantā nostiprinātā darījumdarbības brīvība.
- 19 Attiecībā uz Hartas 10. pantu ir papildus jāņem vērā, ka saskaņā ar Hartas paskaidrojošām piezīmēm šajā Hartas pantā ir garantētas tiesības, kas atbilst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – “ECK”) 9. pantā garantētajām tiesībām un kam saskaņā ar Hartas 52. panta 3. punktu ir tāda pati nozīme un tvērums. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk tekstā – “ECT”) judikatūru reliģiska apģērba, kā piemēram, galvas lakata, nēsāšana ir ar ECK 9. pantu aizsargāta rīcība (skat. tostarp ECT spriedumu, 2018. gada 18. septembris, *Lachiri/Beļģija*, CE:ECHR:2018:0918JUD000341309, 31. punkts). Valsts tiesai, kura risina jautājumu par privāta darba devēja noteiktu

galvas lakata aizliegumu, ir tiesības pienācīgi aizsargāt *ECK* 9. panta ievērošanu un panākt taisnīgu līdzsvaru starp cietušās un citu personu tiesībām. Attiecībā uz gērbšanās kārtības noteikšanu darba vietā ir jāsamēro darba ņēmēja tiesības paust savu reliģisko pārliecību ar darba devēja vēlmi uzturēt konkrētu uzņēmuma korporatīvo tēlu (ECT, 2013. gada 15. janvāris, *Eweida* u. c./Apvienotā Karaliste, CE:ECHR:2013:0115JUD004842010, 84., 91. un 94. punkts).

Par pirmo prejudiciālo jautājumu

- 20 Iesniedzējtiesas ieskatā apstrīdētajā rīkojumā ir ietverta netiesas atšķirīga attieksme pret prasītāju (iespējamās nelabvēlīgas attieksmes, respektīvi, diskriminācijas nozīmē saskaņā ar *AGG* 3. panta 2. punktu un Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunktu), jo prasītāja savas reliģiskās pārliecības dēļ tiek īpašā veidā ierobežota salīdzinājumā ar citām personām, saskaņā ar rīkojumu, kurš pamatots ar vispārēju normu. Strīda atrisināšanai ir būtiski noskaidrot, vai rīkojums ir izdots saskaņā ar Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) punktā paredzēto izņēmumu, proti, tas ir objektīvi pamatots ar likumīgu mērķi un līdzekļi šā mērķa sasniegšanai ir piemēroti un vajadzīgi.
- 21 Iesniedzējtiesa piekrīt Tiesas viedoklim, ka Hartas 16. pantā aizsargātā darījumdarbības brīvība ietver darba devēja vēlmi radīt klientam neitralitātes priekšstatu un tādējādi ir uzskatāma par leģitīmu mērķi (skat. spriedumu, 2017. gada 14. marts, *G4S Secure Solutions*, C-157/15, EU:C:2017:203, 38. punkts).
- 22 Ievērojot iepriekš minēto spriedumu, kā arī 2017. gada 14. marta spriedumu, *Bouagnaoui* un *ADDH* (C-188/15, EU:C:2017:204), tomēr ir apšaubāms, vai tikai visaptverošs aizliegums, kas attiecas uz jebkādu redzamu reliģijas izpausmes formu, ir derīgs, lai kalpotu mērķim nodrošināt uzņēmuma neitralitātes politiku, vai arī, kā tas ir šajā gadījumā, pietiek ar ierobežotu aizliegumu, proti, uzkrītošu, iespaidīgu zīmju aizliegumu, ja vien tas tiek īstenots saskaņoti un sistemātiski.
- 23 Tiesas nolēmuma lietā *G4S Secure Solutions* pamatā bija noteikums, ar kuru tika aizliegts nēsāt redzamus politisko, filozofisko vai reliģisko uzskatu apliecinošus simbolus. Uz šo nolēmumu Tiesa atsaucas spriedumā lietā *Bouagnaoui* un *ADDH*. Iesniedzējtiesai nav skaidrs, vai Tiesa ir ņēmusi vērā tikai lietas apstākļus *G4S Secure Solutions* lietā un uz tiem atsaukusies tajā pašā dienā *Bouagnaoui* un *ADDH* nolēmumā, vai arī apsvērumos ir ietverts vispārīgs apgalvojums. Šī iemesla dēļ tiek uzdots pirmais jautājums.

Par 2. a) un 2. b) prejudiciālo jautājumu

- 24 2. a) un 2. b) jautājums attiecas uz atbilstības novērtējumu Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) punkta nozīmē. Ja Tiesa secina, ka ar uzkrītošu, iespaidīgu zīmju nēsāšanu aprobežots aizliegums var būt piemērots, lai īstenotu uzņēmuma neitralitātes politikas mērķi, ir jāpārbauda, vai aizliegums ir vajadzīgs un piemērots.

- 25 Iesniedzējtiesa pieņem, ka tāds noteikums, uz kuru atsaucas atbildētāja, ir ierobežots ar to, kas ir strikti nepieciešams (skat. 2017. gada 14. marta spriedumu lietā *G4S Secure Solutions*, C-157/15, EU:C:2017:203, 42. punkts), jo tas tikai aizliedz uzkrītošu, iespaidīgu zīmju nēsāšanu un attiecas tikai uz darbiniekiem, kuri kontaktējas ar klientiem.
- 26 Tas, vai aizliegums ir piemērots arī Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) punkta izpratnē, nevar tikt izvērtēts bez vēršanās Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu.
- 27 Iesniedzējtiesai vispirms rodas principiāls jautājums par to, vai atbilstības pārbaudes ietvaros ir iespējams izsvērt pretējas intereses. Ja tas tā ir, rodas nākamais jautājums, vai pretnostatīto interešu – šajā gadījumā Hartas 16. pantā paredzētās, no vienas puses, un Hartas 10. pantā vai *ECK* 9. pantā paredzētās, no otras puses – izsvēršana ir jāveic, jau pārbaudot noteikumu, ar kuriem ir noteikts izteiksmes aizliegums, atbilstību, vai tikai veicot šīs normas piemērošanu konkrētā gadījumā, piemēram, dodot rīkojumu darbiniekam vai paziņojot par atļaišanu.
- 28 Ja tiesības, kas izriet no Hartas un *ECK*, var tikt ņemtas vērā, novērtējot piemērotību Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) punkta izpratnē, tad iesniedzējtiesas ieskatā reliģiskā brīvība, ko aizsargā Hartas 10. pants un *ECK* 9. pants, ir prioritāra. Tiesību normas, uz ko atsaucas atbildētāja, bez pamatota iemesla aizliedz tostarp uzkrītošu, iespaidīgu reliģisku simbolu nēsāšanu.
- 29 Uz aizsardzību ar šo tiesību palīdzību prasītāja var atsaukties arī savās attiecībās ar atbildētāju – proti, privāttiesiskajās attiecībās (skat. spriedumu, 2018. gada 17. aprīlis, *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 49. punkts).
- 30 Saskaņā ar Hartas 52. panta 1. punktu reliģiskās brīvības ierobežojumi ir pieļaujami. Līdz ar to, tāpat kā Eiropas Cilvēktiesību tiesa, iesniedzējtiesa uzskata, ka ir jāizvērtē pretstatīto interešu līdzsvarošana. Tomēr šajā gadījumā reliģiskā brīvība prevalē pār mērķi nodrošināt neitralitātes politiku uzņēmējdarbībā, kas ir aizsargāts ar Hartas 16. pantu, jo atbildētāja uzrādītie traucējumi nav pietiekami svarīgi, lai ieviestu izteiksmes brīvības ierobežojumu.
- 31 Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā, reliģijas brīvība nodrošina demokrātijai nepieciešamo plurālismu. Konfliktiem starp dažādu konfesiju atbalstītājiem – ticīgajiem un neticīgajiem vajadzētu tikt risinātiem, nevis izskaužot reliģisko daudzveidību, bet to saglabājot (ECT spriedums, 2004. gada 16. decembris, *Supreme Holy Council of the Muslim Community/Bulgārija*, CE:ECHR:2004:1216JUD003902397, 93. punkts).
- 32 Gadījumā, ja Tiesa secina, ka atbilstības novērtējumā nevar tikt ņemtas vērā attiecīgās Hartas un *ECK* kolīziju normas, rodas vēl viens jautājums, vai valsts konstitucionālo tiesību normās, it īpaši ar *GG* 4. panta 1. un 2. punktā noteikto ticības un reliģijas brīvības aizsardzību, var atspoguļot labvēlīgāku regulējumu Direktīvas 2000/78 8. panta 1. punkta izpratnē. Saskaņā ar šo tiesību normu

dalībvalstis var ieviest vai saglabāt noteikumus, kas ir labvēlīgāki vienlīdzīgas attieksmes principa aizsardzībai, nekā direktīvā paredzētie noteikumi.

- 33 Nevēršoties Tiesā, iesniedzējtiesa nevar izvērtēt to, pastāvot kādiem nosacījumiem var runāt par labvēlīgāku tiesību normu direktīvas izpratnē. Jautājums ir par to, vai tas attiecas tikai uz valsts tiesību aktiem, kuru mērķis ir aizsardzība pret diskrimināciju, vai arī uz tādām normām, kas, tāpat kā *GG* 4. panta 1. un 2. punktā paredzētā ticības un reliģijas brīvība, aizsargā pamattiesību jomu. Tiesas judikatūrā šis jautājums, par kuru doktrīnā ir pretrunīga diskusija, cik zināms, nav ticis skaidrots.
- 34 Iesniedzējtiesa pieņem, ka pamattiesības arī ir kvalificējamas kā labvēlīgāki noteikumi Direktīvas 2000/78 8. panta 1. punkta izpratnē, jo ar tām tiek paaugstināts pret diskrimināciju vērstais aizsardzības līmenis.
- 35 Ja tomēr Tiesa pārstāvētu pretēju viedokli, *GG* 4. panta 1. un 2. punktā paredzētā ticības un reliģijas brīvības aizsardzība nebūtu uzskatāma par labvēlīgāku noteikumu Direktīvas 2000/78 8. panta 1. punkta izpratnē, un to nevarētu ņemt vērā, veicot atbilstības pārbaudi.

Par trešo prejudiciālo jautājumu

- 36 Trešais prejudiciālais jautājums attiecas uz saikni starp Savienības tiesībām un valstu konstitucionālajām tiesībām. Ja Tiesa, sniedzot atbildes uz 2. a) un 2. b) jautājumu, norādītu, ka pārbaudē par to, vai pastāv nepieļaujama diskriminācija reliģijas dēļ, ne Hartas tiesības, ne *ECK*, ne valsts konstitucionālo tiesību normas nevar tikt piemērotas, iesniedzējtiesai rodas jautājums, vai līdz ar to Savienības tiesību akti – šajā gadījumā Hartas 16. pants – vispār liedz piemērot valsts pamattiesības, lai pārbaudītu darba devēja rīkojuma spēkā esamību.
- 37 Jautājums par valsts tiesību aktu nepiemērošanu ir aktuāls ikreiz, kad ar Savienības tiesībām indivīdam tiek piešķirtas tiesības, uz kurām viņš var atsaukties tiesvedībā Savienības tiesību jomā un kur Savienības tiesībām atbilstoša valsts tiesību aktu interpretācija nav iespējama (skat. spriedumu, 2018. gada 17. aprīlis, *Egenberger*, C-414/16, EU:C:2018:257, 75. un 76. punkts). Šādām subjektīvām tiesībām ir tieša iedarbība (skat. attiecībā uz Hartas 31. panta 2. punktu spriedumu, 2018. gada 6. novembris, *Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften*, C-684/16, EU:C:2018:874, Nr. 67. un 69. punkts un turpmākie). Ja nav subjektīvu tiesību, kas ir tieši piemērojamas privāttiesiskajās attiecībās, pastāv tikai iespēja celt prasību par zaudējumu atlīdzību pret dalībvalsti, ja nav pienācīgi transponētas “ūtras” direktīvas normas bez to pamatā esošām tieši piemērojamām primārajām tiesībām (skat. spriedumus, 2018. gada 7. augusts *Smith*, C-122/17, ES:C:2018:631, 43. un turpmākie punkti, un 2012. gada 24. janvāris, *Dominguez*, C-282/10, EU:C:2012:33, 43. punkts).
- 38 Iesniedzējtiesas ieskatā pamata prāvā subjektīvas tiesības izriet tikai no Hartas 16. panta, bet ne Direktīvas 2000/78. Tiesas judikatūrā jautājums par to, vai

indivīds var atsaukties uz Hartas 16. pantu strīdā, kurā ir iesaistītas vienīgi privātpersonas, cik zināms, līdz šim nav bijis skaidrots. Ir taisnība, ka pastāv judikatūra par identiski formulētu atrunu Hartas 27. pantā, kurā ir atsauce uz Savienības tiesību aktiem un “valsts tiesību aktiem un praksi”. Tiesa no tā ir secinājusi, ka šis pants ir jāprecizē ar Savienības tiesību vai valsts tiesību normām tā, lai valsts tiesību normas, kas neatbilst direktīvai, nepaliktu nepiemērotas tikai, pamatojoties tikai uz šo pantu (spriedums, 2014. gada 15. janvāris, *Association de médiation sociale*, C-176/12, EU:C:2014:2, 44. un turpmākie punkti.) Tomēr, neiesniedzot lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu, iesniedzējtiesa nevar novērtēt, vai judikatūra, kas attiecas uz Hartas 27. pantu, var tikt attiecināta uz Hartas 16. pantā aizsargāto darbījumbas brīvību.

- 39 Iesniedzējtiesa pati Savienības tiesības saprot tā, ka Hartas 16. panta un Savienības tiesību piemērošanas pārkums neizslēdz valsts konstitucionālo tiesību piemērošanu tādā kā pamatlietā aplūkotā rīkojuma pārbaudē. Ja Tiesa piekrīt šim viedoklim, varētu ņemt vērā GG 4. panta 1. un 2. punktā aizsargāto ticības un reliģiskās pārliecības brīvību. Izskatāmajā lietā iesniedzējtiesas ieskatā tādā gadījumā apstrīdētais rīkojums nebūtu spēkā, jo veicamajā izsvēršanā darbījumbas brīvība salīdzinājumā ar prasītājas reliģiskās pārliecības brīvību ir mazāk svarīga. Tāpēc revīzijas sūdzībai nebūtu nekādas nozīmes. Ja ar Hartas 16. pantu netiek pieļauts piemērot valsts pamattiesības, revīzijas sūdzība turpretim būtu pamatota. Līdz ar to trešajam prejudiciālajam jautājumam ir nozīme lēmuma pieņemšanā.